

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування вищого навчального закладу)

Історичний факультет

(повне найменування інституту/факультету)

Кафедра археології та етнології України

(повна назва кафедри)

Дипломна робота

бакалавра

(освітній ступінь)

на тему: «Залишки політеїзму в традиційній обрядовості
українців»

«Remains of polytheism in traditional rites of Ukrainians»

Виконав: студент заочної форми навчання
напряму підготовки 6.020302 Історія
Присяжний Максим Вікторович

Керівник д.і.н., доц. Прігарін О. А.

Рецензент к.політ.н., доц. Коч С. В.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ 1 від 22 травня 2017 р.

Захищено на засіданні ЕК № 2

протокол № 3 від 14.06. 2017 р.

Оцінка добре / С / 45

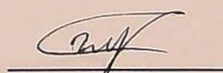
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Завідувач кафедри

(підпис)

Сминтина О.В.
(прізвище, ініціали)

Голова ЕК

(підпис)

Гребцова І. С.
(прізвище, ініціали)

Одеса – 2017

Ш/к 429 790

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Феномен політеїзму та його відображення в слов'янських віруваннях	6
Розділ 2. Дуалізм релігійних культів: синкретизм язичництва та християнства	29
Розділ 3. Язичницький субстрат в традиційній обрядовості українців	34
Висновки	48
Список джерел та літератури	51

ВСТУП

Протягом останніх десятиліть Україна переживає бурхливий процес духовного відродження, в контексті якого відбувається її національно-релігійне самовизначення. У цьому контексті язичництво і християнство являють собою два могутніх релігійно-духовних пласти, які при аналізі релігійності українства тяжко відокремити один від одного. Відтак постає потреба об'єктивного та всебічного осмислення напрямку духовних пошуків українців, що спричинили цей синкретизм вір. Оскільки феномен двовір'я так міцно зафіксувався в глибинах національного менталітету, що постійно виявляється в житті сучасного українця, цей дипломний проект набуває наукової актуальності в контексті аналізу та вияву залишків політеїзму в традиційній обрядовості, а також сучасних трансформацій релігійних поглядів українців.

Особливості функціонування релігійного феномену в Україні в цілому, історичне формування на двовірній основі релігійної свідомості українців, а також вияв залишків політеїзму обумовлюють актуальність даної теми.

Об'єктом цього дослідження виступає комплекс язичницьких і християнських вірувань як джерело філософського осмислення традиційної культури та релігійної свідомості українців. А предметом дослідження є політеїзм як феномен релігійної культури, його генеза, розвиток і трансформація в сучасному духовному житті.

Мета даної роботи через критерії політеїзму та на основі опрацьованих джерел та історіографії виявити язичницькі традиції в культурі українського народу.

Відповідно до поставленої мети дослідження я висунув перед собою такі завдання:

- Ознайомитись та опрацювати наявну джерельну та історіографічну базу з даної проблематики;

- Ознайомитись з давніми політеїстичними віруваннями слов'ян;
- Визначити роль культів та демонологічних персонажів;
- Прослідкувати поєднання язичницьких та християнських звичаїв.
- Виявити язичницький субстрат в традиційній обрядовості українців

Хронологічні рамки роботи включають в себе VI–XXI століття. Географічні рамки охоплюють терени сучасної України.

Дослідження виконано в руслі принципів історизму, об'єктивності, світоглядного плюралізму, системності, толерантності, позаконфесійності.

В роботі застосовано історіографічний, методи систематизації та узагальнення (висвітлення різноманітних точок зору щодо з'ясування сутності феномена політеїзму), порівняльний метод (при аналізі співвідношення світоглядних основ язичництва і християнства), методи аналізу й синтезу (при розгляді традиційної обрядовості українців). При вивченні давньоруських літературних текстів XI—XIII ст. з метою відображення багатоманіття виявів двовір'я в релігійному житті давніх русичів використовується джерелознавчий та герменевтичний методи аналізу. Метод аналогії дав можливість розглядати залишки дохристиянських вірувань в традиційній обрядовості.

Джерельна база роботи міститься в збірках української міфології, в давньоруських літописах та описана в роботах українських етнографів П. Чубинського, Ф. Вовка, І. Нечуй-Левицького.

Теоретико-методологічною основою дослідження є праці таких видатних вчених: Д. Фрезер, Є. Тайлор, Б. Маліновського, М. Еліаде, Л. Штенберг, Е. Торчилова та інші.

Історіографія проблеми включає праці українських та російських авторів. Основними є книги з релігієзнавства (Кислюк К. В., Колодний А. М.). Слід відмітити книгу Рібакова Бориса Олександровича. Книга розкриває витoki світобачення росіян, українців та білорусів, простежує періодизацію язичництва: дуалістичний анімізм (культ упирів та

берегинь), культ божеств Рода і рожаниць, дружинний культ Перуна, що замінюється християнством. Аналізується походження язичних богів, уявлення про світ та керуючих ним силах. Розглянуті також етногенез слов'ян, святилища та поховальні обряди. Книга Л. Н. Виноградової, присвячена «нижчий» міфології слов'ян, тобто народним повір'ям про персонажів нечистої сили — русалок, відьом, домовиків. Зачіпаються проблеми, пов'язані з труднощами ідентифікації демонологічних персонажів і з розробкою методів порівняльного вивчення демонології різних слов'янських народів. При дослідженні цього найважливішого фрагмента народної культури головним для автора залишається факт включеності міфологічних персонажів в усі сфери побутового і обрядового життя традиційного суспільства. Монографія М. А. Васильєва являє собою комплексне дослідження з проблем, пов'язаних з функціями, виглядом, часом і шляхами проникнення в східнослов'янське язичництво іранських (сармато-аланських) за своїм походженням богів Хорса і Сімаргла, а також з «першої релігійною реформою» (980—988) князя Володимира. Монографія Д. К. Зеленіна видана в Петрограді в 1916 р. Книга цілком присвячена проблемі померлих неприродною смертю, а також одному з центральних міфологічних персонажів — русалці. Дослідження та аналіз повір'їв та обрядів, пов'язаних з цим аспектом духовної культури, автор проводить на основі багатого етнографічного матеріалу.

ВИСНОВКИ

Незважаючи на те, що часи язичництва нібито минули, можна помітити в сучасній культурі багато пережитків тих вірувань. Особливістю є те, як органічно поєдналися вони з християнською традицією.

Традиційна культура українців успадкувала політеїстичні традиції слов'янського язичництва, освоївши множинний культ дохристиянських божеств—покровителів. Вони продовжували жити під зовнішнім виглядом і християнськими одяганнями численних святих православної церкви (Носова 1975).

Релігія давніх слов'ян здебільшого асоціюється з язичницьким пантеоном князя Володимира, там де головними богами були Перун, Дажьбог, Стрибог та інші. Пантеон богів, який безпосередньо передував хрещенню Русі, сформувався, ймовірно, після VI ст. н.е., складався з шести основних богів — Перун, Хорс, Дажбог, Стрибог, Сімаргл, Мокоша. Перун — це бог світла і сонця, а не лише блискавки і грому, що породжуються небесним вогнем. Хорс — місяцего, а не покровитель сонця, Дажбог — бог неба, де постійно перебувають сонце і місяць (а не лише небесна волога), Стрибог — опікун грізних природних сил (у тому числі і вітрів), Сімаргл — ярий бог (він же Семиярило), з яким пов'язаний початок Нового року і пробудження природи, а Мокоша — оберігачка статків, родючості і родинного (суспільного) вогнища, а не лише жіночих ремесел, яка стала своєрідною наступницею Берекіні і Великої богині. Насправді віра в цих богів була уособленням віри лише невеликої частини слов'янських племен, багато ж слов'ян вірили у зовсім інших богів (Бувало і таке, що в кожному племені, поселенні чи селі був свій власний бог-покровитель, щось схоже можна спостерігати в Індії і по наш час.)

Сама релігійна реформа князя Володимира, (та яка поставила бога Перуна головним патроном всіх богів) мала, передусім, політичний характер. (Зрештою як і подальше прийняття християнства, цим князем, та повна відмова від язичництва). Треба було просто князю Володимиру, щоб на Русі була одна віра, яка б об'єднувала всі слов'янські племена.

Світогляд сформувався через обожнювання сил природи, сприйняття природного та людського світу як єдиного цілого. Основу язичницьких вірувань давніх слов'ян складали різноманітні природні культи. Слов'яни боготворили ліси, ріки й інші водойми, гори, камені або безпосередньо, або заселяючи їх особливими духами. Стійкість поклоніння духам і природним явищам пояснюється дуже легко — вони існували поруч з людьми, були для них зрозумілішими, ніж, припустимо, небесні боги.

Язичництво — це не просто релігія, це — цілісна система уявлень про світ і місце людини у ньому. Боги уособлювали явища природи, космос, з часом — і суспільні процеси. У віруваннях і культах язичників відбивалися уявлення про світ, основні явища природи, стихії, добрі і злі сили.

Поширення християнства супроводжувалося його злиттям з давньою релігією. Давні хліборобські та інші свята були пов'язані з днями церковного календаря. Язичницькі боги поступово злилися з християнськими святими, здебільшого втративши свої імена. Вони перенесли свої функції й атрибути на цих святих. Так, Перуна продовжували шанувати як божество грози під ім'ям Іллі Пророка, «бога скотарства» Велеса — під ім'ям святого Власія тощо.

Аналіз змісту вірувань дає підстави дещо умовно виділити два основні історичні «поверхи» в еволюції демонологічних образів. Перший з них представлено віруваннями в духів, що, так би мовити, групуються навколо уявлень про упирів і берегинь; другий «поверх» представлено віруваннями в рожаниць, Рода, Леля, Ладу, Господаря, Зорю, Панну —

Сонце, Громовика тощо. Звичайно, «нижчі» вірування в духів не зникають з появою «вищих», а живуть і в часи «ідольського мороку», і в християнську добу. Демонічний світ розділено на три групи: духів природи, домашніх духів і злих духів — нечистої сили.

Однак образи «нижчої міфології» виявилися більш стійкішими. Вони дійшли до наших днів, хоча й не завжди легко розрізнити, що в них справді від давнини, а що нашарувалося з плином часу.

Таким чином можна зробити висновок, що традиційна обрядова культура українців базується на давніх ритуалах і традиціях, позначених звичаєвим правом, і поєднаних з офіційними церковними святами та обрядами в них, окреслених церковним або канонічним, правом. Календарна обрядовість реалізуються через систему народних календарних свят і обрядів, які об'єктивують соціокультурні цінності нашого народу

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

Опубліковані джерела

1. Боплан, Гійом Левассер де Опис України / Пер. з фр., приміт. та передм. Я. І. Кравця. — Львів : Каменяр, 1990. — 301 с.
2. Велесова книга / Перевод и комментарии Ю. В. Гнатюк, В. С. Гнатюк. — М. : Амрита, 2011. — 608 с.
3. Глинка Г. А. Древняя религия славян / Г. А. Глинка. — Митава : Изд-во славянских текстов, 1804. — 147 с.
4. Іларіон Київський Слово про Закон і Благодать / Давня українська література. Хрестоматія. — К. : Вища школа, 1992. — 628 с.
5. Повесть временных лет / Перевод Д. С. Лихачева, О. В. Творогова. — СПб. : Вита Нова Санкт-Петербург, 2011. — 512 с.
6. Прокопій Кесарійський Про Готську війну / Пер. С. П. Кондратьєва. — М.: Алитея, 1950. — 543 с.
7. Слово о полку Игореве: Древнерусский текст / Пер., сост., вступ. ст., примеч. Д. С. Лихачева. — М. : Наука, 1984. — 115 с.

ЛІТЕРАТУРА

8. Аничков Е. В. Боги Владимира по свидетельству летописи / Е. В. Аничков. — М. : Наука, 1988. — 152 с.
9. Аничков Е. В. Язычество и Древняя Русь / Е. В. Аничков. — СПб. : Наука, 1994. — 310 с.
10. Бичко Б. Світогляд стародавньої Русі від язичництва до християнства / Б. Бичко // Людина і Світ. — 1982. — №1. — С.36-41.
11. Бодак В. А. Співвідношення релігії і культури : основні методологічні підходи / В. А. Бодак // Українське релігієзнавство. Бюлетень УАР. — К., 2003. — №25. — С.55-63.

- 12.Борисенко В. К. Весільні звичаї та обряди на Україні: Історико-етнографічне дослідження / В. К. Борисенко. – К. : Вища школа, 1988. – 188 с.
- 13.Боровський Я. Є. Світогляд давніх киян / Я. Є Бобровський. – К. : Вища школа, 1992. – 212 с.
- 14.Бычков А. А. Энциклопедия языческих богов (Мифы древних славян) / А. А. Бычков. – М. : Вече, 2000. –400 с.
- 15.Виноградова Л. Н. Народная демонология и мифо-ритуальная традиция славян / Л. Н. Виноградова. – М. : Индрик, 2000. – 432 с.
- 16.Вовк Ф. К. Студії з української етнографії та антропології / Федір Кіндратович Вовк. – Прага : Український видавничий дім «Легіографія», 1907. – 354 с.
- 17.Войтович В. М. Міфи та легенди давньої України / Валерій Миколайович Войтович. – Тернопіль : Навчальна книга «Богдан», 2005. – 392 с.
- 18.Гаврилов Д. Боги Славян. Язычество. Традиция / Д. Гаврилов, Д. Наговицын. – М. : Мысль, 2002. – 344 с.
- 19.Гвоздевич С. Родильна обрядовість українців / Стефанія Гвоздевич // Народознавчі зошити. – 1997. – № 2 (14). – С. 111-122.
- 20.Гнатюк В. М. Останки передхристиянського релігійного світогляду наших предків / В. М. Гнатюк // Українці: вірування, повір'я, демонологія. – К. : Просвіта, 1991. – С. 383 – 407.
- 21.Гутова С. Г. Владимир Соловьев: синкретизм философии все единства. Монография / С. Г. Гутова. — Нижневартовск : Изд-во Нижневарт. гуманит. Ун-та, 2009. – 166 с
- 22.Давидюк В. Українська міфологічна легенда / В. Давидюк. – Львів : Світ, 1992. – 258 с.
- 23.Дмитренко М. К. Уроки з народознавства / М. К. Дмитренко, Г. К. Дмитренко. – К. : Либідь ,1995. — 174 с.

- 24.Здоровега Н. І. Нариси народної весільної обрядовості на Україні. / Н. І. Здоровега. — К. : Наукова думка, 1974. — 159 с.
- 25.Иванов В. В.Славянская мифология. / В. В. Иванов, В. Н. Топоров. // Мифы народов мира. —М. : Вече, 1982. — Т.2. — 415 с.
- 26.Іларіон, митрополит (Огієнко І.) Дохристиянські вірування українського народу / І Огієнко, митрополит Іларіон. — К. : Либідь, 1992. — 210 с.
- 27.Історія релігії в Україні / Редкол.: А. Колодний (голова) та ін. — К. : Український центр духовної культури, 1996—1998. Т.1: Дохристиянські вірування, Прийняття християнства / за ред. Б. Лобовика. — 384с.
- 28.Капустин Н. С. Особенности эволюции религии : (На материалах древних верований и христианства) / Н. С. Капустин. — М. : Мысль, 1984. — 222 с.
- 29.Кассіерер Е. Людський світ простору і часу / Е. Кассіерер // Філософська і соціологічна думка. — 1994. — №5. — С.72—83.
- 30.Кононенко А. А. Персонажи славянской мифологии / А. А. Кононенко. — К. : Вища школа, 1993. — 218 с.
- 31.Костомаров М. І. Слов'янська міфологія / Упоряд. приміт. І. П. Бетко, А. М. Покотай; Вступна ст. М. Т. Яценка. — К. : Либідь, 1994.—384с.
- 32.Котляр М. Дохристиянські вірування східних слов'ян / М. Котляр // Людина і світ, вид. «Радянська Україна» — 1989. — №8. — С. 38-43.
- 33.Котляр М. Ф, Русь язичницька: Біля витоків східнослов'янської цивілізації / М. Котляр. — К. : Либідь, 1995. — 288 с.
- 34.Котляр М. Ф. Кому поклонялися наші пращури?: Дохристиянські вірування/ М. Ф. Котляр // Людина і світ. — 1989. - №8. — С. 28-43.
- 35.Кузьмин А. Г. Падение Перуна: становление христианства на Руси / А. Г. Кузьмин. — М. : Наука, 1988. — 390 с.

- 36.Кулагіна Г. М. Синкретизм дохристиянських вірувань та православ'я в Україні: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.11 / Г. М. Кулагіна . – К., 2000. – 193 с.
- 37.Курочкин О. В. Новорічні свята українців. Традиції і сучасність / Олександр Володимирович Курочкин. – К. : Наукова думка, 1978 . – 191 с.
- 38.Левин И. Двоеверие и народная религия в истории России / И. Левин. – М. : Прогресс, 2004. – 432 с.
- 39.Лозинський І. І. Українське весілля / І. І. Лозинський. – К. : Наукова думка, 1992. - 169 с.
- 40.Лозко Г. Етнологія України: Філософсько-теоретичний та етнорелігієзнавчий аспект: Навчальний посібник / Г. Лозко. – К.: АртЕК, 2001. — 304 с.
- 41.Малиновский Б. Магия, наука и религия / Бронислав Малиновский. – М. : «Рефл-бук», 1998. – 304 с.
- 42.Мечковская Н. Б. Язык и религия: Пособие для студентов гуманитарных вузов / Н. Б. Мечковская. — М. : Агентство «ФАИР», 1998.— 352 с.
- 43.Мойсей А.Звичаї та обряди, пов'язані знародженням дитини українців та румунів Сторожинецького району / А. Мойсей, К. Парайко // Народознавчі зошити. —№ 5 (101). — 2011. — С.806-811.
- 44.Несен І. І. Весільний ритуал Центрального Полісся: традиційна структура та реліктовіформи / І. І. Несен. – К. : ІЕФМ, 2005. – 256 с.
- 45.Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу / І. Нечуй-Левицький. – К. : Вища школа, 1992. – 88 с.
- 46.Новая иллюстрированная энциклопедия. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2002. —566 с.
- 47.Новиков М. П. Христианизация Киевской Руси: методологический аспект / М. П. Новиков. — М. : Прогресс, 1991. – 290 с.].

- 48.Носова Г. А. Язычество в православии / Г. А. Носова. – М. : Наука, 1975 – 154 с.
- 49.Пономарьов А. П. Мова наречених: про символіку заручин / А. П. Пономарьов // Наука і суспільство. – 1988. – №10. – С. 48-67 .
- 50.Пономарьов А. Українська етнографія / А. П. Пономарьов.– К. : Либідь,1994. – 317 с.
- 51.Работкіна С. В. «Двоеверие» и духовное наследие Киевской Руси / С. В. Работкіна // Людина: дух, душа, тіло. Матеріали IV-ї Міжнародної науково-практичної конференції: 21-22 грудня 2000 р. – Суми : Собор, 2000. – С. 110 – 112 .
- 52.Ребіндер Б. Велесова книга: життя та релігія слов'ян / Б. Ребіндер. — К. : Наука, 1993. — 374 с.
- 53.Рыбаков Б .А. Язычество древних славян / Б. А. Рыбаков. – М. : Наука, 1981. – 608 с.
- 54.Рыбаков Б .А. Язычество древних славян / Б. А. Рыбаков. – М. : Наука, 1988. – 588 с.
- 55.Тайлор Э. Б. Первобытная культура / Ёдвард Тайлор. – М. : Издательство политической литературы, 1989. – 349 с.
- 56.Токарев С. Религия в истории народов мира / Сергей Токарев. — М. : Наука, 1988. — 542 с.
- 57.Торчинов Е. А. Религии мира: быт запредельного (трансперсональные состояния и психотехника) / Евгений Александрович Торчинов. – СПб. : Наука, 1997. – 278 с.
- 58.Фрезер Д. Д. Золотая ветвь / Джеймс Джорж Фрезер. – М. : Политиздат, 1980. – 528 с.
- 59.Хархаліс У.М. Звичай, традиція, обряд, ритуал як форми відображення суспільних відносин / У. М. Хархаліс // Мультиверсум. Філософський альманах. – К. : Центр духовної культури, 2004. – № 44. – С. 22-34.

60. Чубинский П. П. Обряды: роины, крестины, свадьбы, похороны / П. П. Чубинский / Переизданное. – Спб. : ОИ «Наука». – 213 с.
61. Штернберг Л. Я. Первобытная религия в свете этнографии / Л. Я. Штернберг. – Л. : Издательство института народов Севера ЦИК СССР им. П. Г. Смидовича, 1936. – 603 с.
62. Элиаде М. История веры и религиозных идей / М. Элиаде. – М. : Политиздат, 2002. – Т. 2. – 428 с.

